

ГУМОР ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Проблема використання гумору як педагогічного засобу надто довго залишалася у вітчизняній педагогіці маргінальною. Та й навряд чи могло бути інакше для педагогіки радянських часів, яка розглядала справу виховання як надзвичайно серйозну проблему, що мала вирішувати стратегічне завдання – формування радянської людини, людини майбутнього, будівника комуністичного суспільства, цього земного раю *etcetera*. Тому у цій серйозній справі державного значення навряд чи могло відшукатися місце для такої несерйозної речі, як гумор.

Обережне звертання до гумору як педагогічного засобу починається саме у гуманістичній педагогіці та психології, які беруть свій початок приблизно із 60-70-х років минулого століття і започатковують у вихованні так званий дитиноцентризм, коли вся увага спрямовується саме на вихованця як основну фігуру виховного процесу, що має рівні права із вихователем. Тобто, говорячи іншими словами, вихованець із об'єкта виховного впливу постає повноцінним суб'єктом педагогічного спілкування та навчального процесу. Така переорієнтація у педагогіці пов'язується насамперед з іменами педагогів-новаторів, “шестидесятників” у педагогіці – це Ш.О.Амонашвілі, С.М.Лисенкова, В.Ф.Шаталов, Є.М.Ільїн та інші. Так, у своїй книзі “Здастуйте, діти!” Ш.О.Амонашвілі пише: “Досвід переконав мене в тому, що сміх не лише спрямовує пізнавальний процес, а й сам є одним із способів і результатів пізнання. Сміх – це яскрава форма виразу радісних переживань. Мені здається, що сміх незаслужено витіснений з уроків. Більшість педагогів замість того, щоб викликати сміх у дітей, переслідують його. Для мене ж він – важлива педагогічна проблема, і діти часто будуть сміятися на моїх уроках, сміятися “серйозно”. Їм слід буде скласти розповідь за смішними сюжетними картинками, і в класі пануватиме сміх. “Чому ви смієтеся, що тут смішного?” – запитаю я, і вони наввипередки стануть описувати ситуацію, пояснюючи, чому ж вона смішна. Ми будемо сміятися разом, і я попрошу їх дати таке ж задоволення рідним і близьким, словесно описати їм зміст ситуації. <...> “Якщо ви вмієте викликати сміх інших, значить ви вмієте добре і правильно розповідати!” – скажу я дітям” [1, с. 64]. Ці слова прозвучали як одкровення, як виклик традиційній “суворій” і серйозній педагогіці. Більше того, Амонашвілі у своїй книзі не лише пише про необхідність використання гумору як засобу, що стимулює пізнавальний процес, але й описує методику його застосування на уроках (наприклад, широко відомий прийом “неуважного учителя”, який допускає помилки, які мають помітити і виправити учні тощо). “Сміх, можливо, є одним із найкращих способів виявлення переконливої позиції. Я так і буду розглядати його в роботі з дітьми. Так і буду помилятися, але не тільки для того, щоб викликати радісний сміх дітей. Мої помилки поведуть за собою рух думки дитини. Діти почнуть сперечатися зі мною, і я “зізнаюся”. Ви маєте рацію... Вибачте, будь ласка!” [1, с. 66], – підсумовує вчений-педагог. І його думки перегукуються із знаменитою “Школою радості” В.О.Сухомлинського.

Проте, після Ш.О.Амонашвілі тема гумору у вихованні та навчання знову на деякий час була забута – знаходилися у педагогіці більш нагальні речі, які потребували свого термінового розв'язання.

Водночас зарубіжна психологія і педагогіка, і зокрема американська, активно вивчає гумор та його педагогічні можливості. Відзначаючи евристичну, творчу природу гумору, водночас вчені визначають гумор як особливу точку зору на світ, як розвідник неочікуваного, інтелектуальний збудник, який спрямовується на пошуки відхилень від норми, всього того, з чим малорухливий інтелект справляється важко або взагалі не справляється.

На сучасному етапі розвитку педагогічної науки в Україні спостерігаємо деяке поживлення у дослідженні гумору як педагогічного засобу і навіть маємо перше наукове дослідження, присвячене цій проблемі. Н.Старовойтенко досліджує шляхи і засоби використання гумору у процесі навчання і виховання дітей дошкільного і молодшого шкільного віку. Авторка твердо переконана – навіть у малих дітей слід виховувати почуття гумору, вчити їх бачити і розуміти комічне [3]. І з нею важко не погодитися.

Але почуття гумору – це не лише здатність сприймати комізм, але також і здатність повідомляти його оточуючим. І саме тому виховання почуття гумору є одним із найважливіших педагогічних завдань. Адже коли дитина підрастає, ця дорогоцінна якість сприятиме збільшенню її опору у будь-якому несприятливому середовищі. Саме гумор допомагає людині вижити у повсякденному сповненому тривоги і негараздів житті. Тому саме із цих позицій виховання почуття гумору у підростаючого покоління за нинішніх умов може бути визначене як стратегічне завдання сучасної школи.

Однак, реалізація цього завдання безпосередньо пов'язана із роллю вчителя школи, його здатністю до виконання цієї функції. І в цьому плані маємо серйозну проблему. Результати згаданого дослідження Н.Старовойтенко засвідчують, що більшість вчителів-вихователів якщо й усвідомлюють важливість проблеми використання гумору як ефективного педагогічного засобу, проте визнають власну неготовність до її розв'язання (значна частина опитаних зізнається, що рідко використовує гумор як засіб впливу на учнів чи оптимізації педагогічного спілкування). Наш власний викладацький досвід у вищій школі теж переконує: студенти-випускники практично не усвідомлюють роль гумору як педагогічного засобу, тому навряд чи будуть його використовувати у власній педагогічній діяльності.

Отже, ситуація потребує термінового втручання. Ми досить оптимістичні щодо можливості її поліпшення, оскільки психолог Стенфордського університету Уіл Роджерс стверджує: “Сміх – це те, що є притаманним людині, і водночас це те, що потрібно розвивати. Ми всі гості на цій землі. Так давайте ж у всякому разі повеселимося. Для цього потрібно спілкуватися з веселими, життєрадісними людьми, бо добрий настрій заразний і дуже легко передається оточуючим. Сміх, жарт, посмішка добре впливають на нервову систему, підбадьорюють учнів та студентів. Саме цього можна досягти тоді, коли викладач, який використовує гумор, досить добре знає предмет та володіє мистецтвом мовлення. Особливо слід відзначити важливу роль посмішки” [2, с. 12].

Отже, можна і потрібно розвивати в учні почуття гумору. Більше того, розвиваючи саме це почуття, ми будемо сприяти розвитку його творчих здібностей, оскільки Е.де Боно, відомий фахівець з питань творчості, зазначає, що гумор і творчість – це фактично одне і те ж: в обох випадках мозок встановлює цінність ідей – абсурдної чи творчої. І це відбувається лише за умови, коли людина подивиться на те, що відбувається, з незвичної точки зору. Водночас творчість, яка проростає з гумору, здатна зробити мислення набагато ефективнішим [2, с. 18]. І тому зовсім не парадоксальним видається висновок американського психолога Д.Абрамиса про те, що “ті, хто сприймає свою роботу як забаву, працюють успішніше і знаходять спільну мову із співробітниками краще за тих, хто задоволений роботою, однак не бачить в ній нічого кумедного” [2, с. 18], оскільки люди, описані ним у першому випадку, – це творчі особистості, адже, як бачимо, природою гумору є творчість.

Отже, підводячи підсумок вищесказаному, відзначимо, що гумор може бути використаним як ефективний педагогічний засіб для оптимізації навчального процесу та спілкування учителя-вихователя з учнями.

1. Амонашвили Ш.А. Здравствуйте, дети! – М., 1986.
2. Метканс С., Фелибл К. Юмор – путь к успеху. – СПб, 1996.
3. Старовойтенко Н. Виховання почуття гумору у дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку. Автореферат дис. канд. пед.наук. – К., 2000.